

**SESOTHO PUO YA PELE YA TLATSETSO: PAMPIRI YA I
SESOTHO FIRST ADDITIONAL LANGUAGE: PAPER I**

Nako: Dihora tse 2½

Matshwao: 100

DITAELO HO MOHLAHLUBUWA

1. Pampiri ena e na le maqephe a 12. Etsa bonnete ba hore a felletse.
 2. Pampiri ena e arotswe dikarolo tse NNE, e leng:

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO
KAROLO YA B: KAKARETSO/KGUTSUFATSO
KAROLO YA C: DITHOTHOKISO
KAROLO YA D: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO
 3. Araba dipotso kaofela.
 4. Nomora dikarabo tsa hao jwalo ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
 5. Qala karolo e NNGWE le e NNGWE leqepheng le LETJHA.
 6. Ngola ka mongolo o makgethe o balehang.
-

KAROLO YA A TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

Bala tema e latelang ka kutlwisiso, ebe o araba dipotso tse hlahang tlasa yona.

TLHASELO LE POLAO TSA BOMME LE BANA

Polao ya bomme le bana e bonahetse e jele setsi Aforika Borwa selemong sa 2019. Ketso ena e soto eo boholo e etswang ke banna, e a nyarosa ruri. Ho ya ka diphuphutso tse entsweng ke moprofesara Seena wa unibhesiti ya Oxford, batho ba atisang ho hlekefetsa bomme le bana malapeng ke banna ba fetohileng makgoba a jwala le dithetefatsi. Diketsahalo tse latelang di nnetefatsa mohopolo ona wa moprofesara.

Ketsahalo ya ho qala eo ke tlang ho bua ka yona ke maswabisaditlhong a entsweng ke mohlankana ya dilemo tse 22. Mohlankana enwa o hlabile le ho bolaya mmae ya dilemo tse 43. A boela a hlaba kgaitsemi tsa hae tse tharo. Ka bomadimabe kgaitsemi e le nngwe ya mohlankana enwa e ile ya ya boyabatho. Mmuelli wa sepolesa mokapoteni Mavela Masondo o nnetefaditse hore mmelaelwa o bolaile mmae le kgaitsemi ya hae e dilemo tse 9, mme a ntsha kgaitsemi tse ding tse pedi kotsi tse mpempe. Ho ya ka Masondo, sesosa sa tlhaselo tsena ke ha mma mmelaelwa a hana ho mo fa tjhelete eo a neng a e batla ka mahahapa. Ho utlwahala hore mmelaelwa o lekile ho ipolaya hang ha a qeta ho hlaba le ho bolaya mmae le dikgaitsemi ka thipa. Mmelaelwa o tla hlahella lekgotleng la dinyewe la Sebokeng moo a qoswang ka polao tse pedi le teko ya polao tse pedi, hang ha a lokollwa sepetlele. Ho na le pelaelo ya hore mmelaelwa ke lekgoba la dithethefatatsi.

Ketsahalong e nngwe e siileng baahi ba Soweto ba eme le monna mateneng ke ya monna ya bolaileng mohatsae le bana. Ditopo tsa bafu di fumanwe di hlabilwe ka makgetlokgetlo merung e mmedi e fapaneng e ka bang bohole ba dikilomitara tse hlano ho tloha lapeng la bona. Dipolao tsena di etsahetse motsetoropong wa Soweto mathwasong a kgwedi ya Pudungwana. Mapolesa a ile a sebedisa tsebo ya ona ya ho botsa mmelaelwa dipotso tse entseng a tshwasehe mme a qetelle a ba bontshitse dibaka tse pedi moo a neng a patile ditopo teng. Mmelaelwa o ile a qala ka ho isa mapolesa motseng wa Zondi pela hostele ya Jabulani. Mona Zondi, ho fumanwe setopo sa mohatsae se patilwe difateng tse teteaneng. Hona ho ne ho sa lekana hobane mapolesa a ne a batla ho tseba hore bana ba mmelaelwa bona ba kae. Ka mora dipotso mmelaelwa o ile a isa mapolesa difateng tse teteaneng phakeng e Mofolo e bitswang Five Roses Bowl, moo a fumaneng ditopo tsa bana ba hae. Ho utlwahala hore mmelaelwa o ne a tlwaetse ho isa bana ba hae phakeng ena ho ya hahlwa ke moya.

Setjhaba se sa eme le monna wa mateneng le ho ipotsa dipotso ka dipolao tse kanakana tse etsuwang, ditaba tse ding tse sisimosang maikutlo tsa hlahella. Ketsahalo e nyarositseng lefatsheng lohle ke ya mosebetsi wa posong ya bolaileng moithuti wa unibesiti ya UCT. Ho utlwahala hore moithuti wa bitswang Uyinene Mrwetjana o ne a ile posong ho ya lata thepa ya hae eo a neng a e rekile mme tumellano le morekisi e ne e le ho e fumana posong. Ha Uyinene a fihla posong o ile a thuswa ke mosebeletsi wa mehleng e leng Luyanda Botha. Luyanda o ile a bolella Uyinene hore thepa ya hae ha e so fihle mme a kopa nomoro tsa mohala tsa Uyinene hore hang ha thepa e fihla a tle a tsebe ho mo letsetsa. Uyinene a fana ka dinomoro hoba o ne a tshepa mosebeletsi eo wa posong. Luyanda o ile a letsetsa Uyinene hore thepa e fihlile mme a tle ho tla e nka ntle le tshenyoyako. Ho sa tsebe ke lebote, Uyinene a phakisetsa posong moo a fumaneng Luyanda

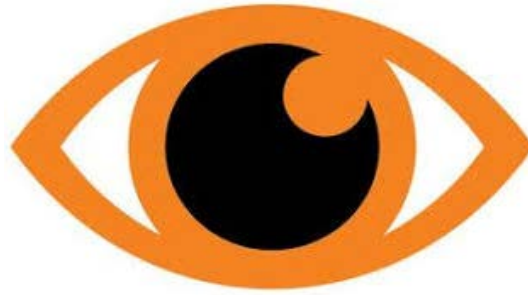
a le mong kaha e ne ele ka mora nako ya tshebetso. Lena e ne e le kgetlo la ho qetela leo batho ba boneng Uyinene. Luyanda o bolaile Uyinene mme a boloka setopo sa hae seifing (moo ho bolokwang thepa ya bohlokwa posong mono). Ka tsatsi le latelang Luyanda o ile a nka setopo seo mme a ya ho se tjhesa thoteng. Luyanda o qoswa ka polao, ho sitisa molao ho fumana bopaki le peto. Masalla a setopo sa Uyinene a fumanwe ke mapolesa a neng a potoloha motse wa Lingelethu West.

[E fumanwe inthaneteng, ya lokiswa ke A. Selibe]

- 1.1 Ho ya ka ditaba tse temeng e ka hodimo, ke ding tse bonahalang di susumetsa banna ho hlasela le ho bolaya basadi le bana? (2)
- 1.2 Ntle le karabo e ho Potso 1.1, ke eng eo wena o nahanang hore le yona e etsa banna ba bolae basadi? (2)
- 1.3 Ho ya ka wena na Luyanda o ne a rata Uyinene? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.4 Ho ya ka seratswana sa 2 ho etsahetseng ketsahalong ya ho qala? (1)
- 1.5 Hobaneng mongodi a kgethile ho sebedisa lentswe 'mmelaelwa' moleng wa 9, ho na le hore a re mmolai? (2)
- 1.6 Ho ya ka tema e ka hodimo, hobaneng mmelaelwa ya ketsahalong ya pele a bolaile mmae le kgaitsemi ya hae? (2)
- 1.7 Ho ya ka ditaba tse seratswaneng sa 3, na sepolesa se bontshitse hore se tseba mosebetsi wa sona? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.8 O nahana hore dipolao le ditlhaselo tsa bomme le bana di fana ka thuto efe ho bana ba bashanyana? (2)
- 1.9 Hobaneng ho ne ho se na basebeletsi ba bang posong ha Uyinene a ne a bolawa? (1)
- 1.10 Na ho lokile hore dikgwebo di hire batho ba ileng ba kwallwa tjhankaneng? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 1.11 Tlisa maemo ana a dipolao tsa bomme le bana, ha o ne o le Uyinene mme Luyanda a re o tle posong ka mora nako ya tshebetso o ne o tla etsang? Fana ka ntlha tse pedi. (2)
- 1.12 Ke thuto efe eo re ithutang yona polaong ya Uyinene? (1)
- 1.13 Ho ya ka wena diketso tse entsweng ke banna temeng e ka hodimo di etsa bomme le bana ba be le maikutlo a jwang ka bona? Fana ka maikutlo a 2. (2)

TEMA YA B

Boha le ho bala ditaba tse ka tlase ka hloko o nto araba dipotso.

Se ka sheba ka thoko hle

Nka karolo ho fediseng ntwā kgahlanong
le basadi le bana.

Arolelana mehopolo ya hao ho thuseng ho fediseng tlhekefetso le dipolao tsa bana le basadi. Se ka sheba ka thoko eka ha ho se etsahalang naheng ena ya rona. Nnete ke hore basadi le bana ba a bolawa motsotso o mong le o mong. Se ka iphpanya le masisapelo ana. Eba le seabo le wena ho lwantsheng diketso tse soto tse etsahalang. O ka ba le seabo ka ho romela melaetsa nomorong ya POWA (People Opposing Women Abuse) ya WhatsApp ya 074 557 3535.

Hopola ho ngola '#Seka Sheba Ka Thoko' molaetseng oo o o romelang. Tlaleha le ho ba kgahlanong le bahlekefetsi le babolai, se ka ba sireletsa, e ba kgahlanong le meetlo kapa ditumelo tse nang le kgethollo ya bong.

[E qotsitse ho tswa inthaneteng, ya lokiswa ke A. Selibe]

- 1.14 Hobaneng mongodi wa tema ee a sebedisitse mongolo o motenya sehloohong? (2)
- 1.15 Ho ya ka tema e ka hodimo, motho a ka etsang ho ba le seabo ntweng ena? (2)
- 1.16 Na mongodi wa tema e ka hodimo o kgahlanong le meetlo le ditumelo tsa batho ka ho otloloha? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 1.17 Ke lentswe lefe ho tswa temeng e ka hodimo le re bolellang hore mongodi o kopa babadi ho thusa? (1)

30 matshwao

KAROLO YA B KAKARETSO/KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala tema e latelang ebe o e akaretsa/kgutsufatsa ka ho:

1. Hlahisa dintlha tse HLANO (5) ka dipolelo tse hlahlamanang ka tshwanelo.
2. Akaretsa ka mantswe a 70.
3. Leka ho sebedisa mantswe a hao.
4. Nomora dipolelo tsa hao ho tloha ho 2.1 ho isa ho 2.5.
5. Ngola polelo e nngwe le e nngwe moleng wa yona o motjha.
6. Bontsha PALO YA MANTSWE qetellong ya kakaretso ya hao.

TLHEKEFETSO E ETSahalang HO BOMME

Boholo ba lefatshe ho dulwa ho hlekefetswa bomme le bana tsatsi le tjabang le le dikelang. Bahlekefatsi le ditumelo tsa merabe e itseng ka ho fapafapana ha tsona, ha di bone ho na le ntho e mpe eo di e etsang. Se makatsang ke ha bomme ba mmusong le maemong a hodimo maphelong ba sa bone ketso tse soto tse etswang lelokong lena la Efa e le dintho tse mpe empa e le se entsweng ho bonkgono ba bona kahoo ha se phoso ha se etsahala.

Malapeng moo re tswalwang teng ho na le tumelo e reng banana ke bona ba tshwanetseng ho hlwekisa ka ntlong le ho fiela mabala. Bashanyana bona ha ho mosebetsi oo ba o etsang ha ho ntse ho holwa. Se utlwisang bohloko ke ha bashanyana ba bang ha ba qeta ho ja ba ba tlohela dikotlolo moo ba neng ba jela teng. Ebe ho tla ngwanana wa batho eo e sa leng a tsoha a sebetsa ho tla nka dijana tseo a di hlatswe.

Bontate ba bang ba atisa ho otlala bomme ntle le lebaka. Ketso ena ya ho otlala bomme e ba thuto e nyarosang hobane kgolong ya bana ho fihlela bokgarebeng le bohlananeng o tla fumana bashanyana ba ikeme ka ho otlala banana bitsong la marato a masawana.

Ketsahalo e tetebebsang pelo ke ha mme a hlokalawetswe ke mohatsae. Mohlololedi wa batho o tla apeswa mose o motsho o sa kgahliseng mme o lokelwa ho bonwa a o apere mehlaena. Taba ya hore o aparang ha o sa oma ha se taba ya bona empa o lokelwa ho bonwa a o apere. Dibeseng o dula setulong se moraorao. Ha a tshwanela ho fihla hae tsatsi le se le diketse. Mohlololedi ha a tshwanela ho matha le ha bese e mo sia.

Ka lehlakoreng le leng mohlolo yena ha a na kगतello e kaalo. O tla apara thapo ya leselanyana e bofiwang ka sepelete sephakeng sa baki. Mohlolo o phakisa ho rola thapo ena, ha e le mohlololedi o dula selemo kapa ho feta.

[E qotsitswe ho *Mmampodi*, mme ya lokiswa ke A. Selibe]

10 matshwao

KAROLO YA C DITHOTHOKISO**POTSO YA 3**

3.1 Bala qotso e latelang ka hloko, o nto araba dipotso.

KE A ITSHOLA – T.J. MAHAPA

1 O na be o kula moahisane,
 2 O lla ka lengole o qakehile,
 3 O re ntho ka maleng e a o tsamaya,
 4 Nna jwalo ka moahisane ka iteka,
 5 Ho ba wa mmakgonthe Mosotho o buile kgale,
 6 Matlo ho tjha mabapi,
 7 Ba ka boroko ka bo tela,
 8 Phelo ba hao bo le tsietsing ngwaneso,
 9 O nwele parafini o nwele sepiriti,
 10 Koloji ka e batla ka ya ka tjhelete,
 11 Ntlong ya kokelo ka o lefella
 12 Kajeno o fodile o a mphoqa,
 13 O re ke ne ke mathisa bohata ke moloji,
 14 O re ke nna ya o loileng kgale,
 15 Ka hoo ke leka ho pata bohlaswa baka,
 16 Ruri ke a itshola nna ngwana batho,
 17 Thuso ya ka e mphetotse moloji.

- 3.1.1 Ke thothokiso ya mofuta ofe e ka hodimo? Hobaneng o realo? (2)
- 3.1.2 Ka maele '**matlo ho tjha mabapi**', ho bolelwang? (2)
- 3.1.3 Ke bonono bofe bo moleng wa 9? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)
- 3.1.4 Fana ka bonono bo sebedisitsweng moleng wa 7. Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)
- 3.1.5 Fana ka molaetsa wa thothokiso ena. (2)

3.2 Bala thothokiso e latelang ka hloko, o nto araba dipotso.

LEFU LA MORENA GEORGE VI – K.E. NTSANE

1 Llo sa bana ba Fitoria sa hlaba hole,
 2 Sa utlwahala hare ho Afrika tshong ba difate,
 3 Merung ya tau le phiri, dibata;
 4 Sa utlwahala tsebeng tsa Lisabeta, ngwana Kgosi,
 5 Kgosana ya utlwa bohloko ya ferekana,
 6 Fofane hodimo sa meketsa ka ntswe le bohloko.
 7 E ile e siile mahlomola, Kgosi,
 8 Siile bana le ditsietsi e le nyakanyaka,
 9 Engelane e tjametswe ke dira ka hohle,
 10 Le Boranta a tsohile mmoi lebitleng,
 11 A ntsa bebenyetsa Moshweshwe ditedu,
 12 A re ya Seqiti a ka e tsosa a baka moferefere.
 13 Ngwana Kgosi, Lisabeta, o tiye,
 14 O tshware sa Fitoria le Moshweshwe,
 15 Sa mofu Tjotji ya kgabane,
 16 Modimo o boloke Kgosi mofuthung,
 17 Modimo o tshedise Manyesemane, balli,
 18 O boloke le Mmantshebo, Morena!

- 3.2.1 Ke maikutlo afe ao mmadi a bang le ona ha a bala thothokiso ee? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 3.2.2 Bonono bo sebedisitsweng melathothokisong ya 16 le 18 ka lentsewe **boloke** bo bitswang? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)
- 3.2.3 Thothokiso ee ke ya mofuta ofe? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (2)
- 3.2.4 Ke bonono bofe bo sebedisitsweng qalong ya mola wa 2? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)

3.3 Bala qotso e latelang ya thothokiso ka hloko, o nto araba dipotso.

KGAEYANE – R.N. PHUME	
1	Mmoneng ke eo moeka
2	Ke mmoneng o bonwa ke bohle,
3	Tlhong o na di amohuwe kgale;
4	A di amohwe kgale ke kolobe.
5	O na qale eka o a swaswa,
6	Athe hloko bo ntse bo mo nanyetsa
7	Bo mo nanyetsa a sa lemohe,
8	Hloko bo hlotse, bo padile.
9	Bohloko ha Kgaeyane,
10	Ha Kgaeyane ho jewa mamina;
11	Ho jewa mamina, Kgaeyane o kae?
12	O ha mme tshela-se-tlale.
13	Ka hanong ho tswang?
14	Ho tswa tlhakantsutsu, mofutswela;
15	O bina pina e hloka noto,
16	A ke ke a ba a e pheta.

- 3.3.1 Bonono bo sebedisitsweng melathothokisong ya 10 le 11 bo bitswang? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)
- 3.3.2 Thothokiso ee ke ya mofuta ofe? Hobaneng o realo? (2)
- 3.3.3 Ke bonono bofe bo fumanwang qetellong ya mela 11 le 13? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)

3.4 Bala qotso e latelang ya thothokiso o nto araba dipotso.

HO THUSANG HO LLA – P.M. RAMATHE

- 1 Ramathe o ile o re siile,
 2 O re siile lesuping hoja re sa lebella,
 3 O re thobetse hoja re sa ka ra tseba,
 4 E, empa ho thusang ho rothisa masodi.
- 5 Ramathe o ile le tsa hae dikgau,
 6 Ka mabitso re ka bolela nyene le bosiu,
 7 O ile le mosa bohlae, boikarabelo le lerato,
 8 Empa ho thusang ho lla.
- 9 Ramathe o falletse o thobile,
 10 Le hoja o ne o le thaka leihlo,
 11 O le senyanya masokotso sa Taung,
 12 Empa ho thusang ho qhetsa menyepetsi.
- 13 Ra na ra bona ka banna ho tsitsipana,
 14 Hore ho wele e naka di maripa qhuqhupa,
 15 E, hore Ramathe o se a robotse,
 16 E, hore o se a phethile wa hae mosebetsi.
- 17 Kajeno bana ba Taung ke mami,
 18 Melala e sehlehile ke kgutsana,
 19 Bana ba phela ka kgutsana kajeno,
 20 E, hoba lefu separamenyepetsi le kene ha Ramathe.

- 3.4.1 Sethothokisi se tlisa maikutlo afe ho mmadi thothokisong ee? Tiisa karabo ya hao. (2)
- 3.4.2 Molaetsa wa sethothokisi ke ofe thothokisong ee? (2)
- 3.4.3 Ke bonono bofe bo sebedisitsweng meleng ya 4, 8 le 12? Bohlokwa ba bonono boo ke bofe? (2)

30 matshwao

KAROLO YA D THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 4

Bala le ho boha khathunu e latelang o nto araba dipotso.

[E tswa pokellong ya Zapiro-Daily Maverick, 10-08-2017]

- 4.1 Ho ya ka wena, na bomme ba ka thabela ho emelwa ke mme ya ho 2 twantshong ya tthekefatso ya bona? Hobaneng o realo? (2)
- 4.2 Ho ya kamoo mme ya khathunung a utlwiswang bohloko kateng, o ka re **semelo** sa motho ya ho 3 se jwang? (2)
- 4.3 Ke ditho dife tse pedi tsa mmele wa motho ya ho 3 tseo a di sebedisang ho hlekefetsa motho ya ho 4? (2)
- 4.4 Ho ya ka khathunu ee, na ditho tsa palamente kaofela di hlompha ditokelo tsa basadi? Hobaneng o realo? (2)
- 4.5 Ke dintho dife khathunung tse re bontshang hore motho ya ho 4 o utlwa bohloko? (2)
- 4.6 Na motho ya ho 4 o a itwanela? Ke ketsahalo efe e nnetefatsang hoo? (2)
- 4.7 Manolla **phoqo e hlahisitsweng** khathunung e ka hodimo. (2)
- 4.8 Mohopolo o tliswang ke dinaledi tse potapotileng motho ya ho 4 ke ofe? (2)
- 4.9 Ketso ya monna ya ho 3 e tsamaellana jwang le se monahanong wa hae? (2)

POTSO YA 5

Bala qotso e latelang o nto araba dipotso.

DIPHETOHO

MMATSHOTLEHO: O shebahala o hlile o tshwenyehile kajeno Motaung. Ebe sebata se tshwentswe keng hakaana?

TAKALATSA: Kajeno re ne re le kopanong. Mosadinyana eno o re boleletse masa a kokometse. Melawana e tlang le mmuso wa Ntswe la Setjhaba ke eo o ke keng wa e kgolwa ha ke o bolella yona.

MMATSHOTLEHO: Ke ile ka hla ka bona ka ho beha mosadi hore a okamele banna mona hore ke mantlwane jwale. Matsoho a mosadi a etseditswe ho phehela banna le ho ba hlokomela. Basadi ha ba a tshwanela ho tshwara lere la puso.

[E qotsitse bukeng: *Dipheho* – MP Mokhele]

- 5.1 Polelo ya Mmatshotleho e reng '**mosadi o etseditswe ho phehela banna le ho ba hlokomela**' e re bolellang ka yena ntlheng ya dipheho? (2)
- 5.2 Polelo e reng **basadi ha ba a tshwanela ho tshwara lere la puso** ke ntlha kapa ke setereothaepe? Tshehetsa karabo ya hao. (2)
- 5.3 Tshebediso ya lentswe **mosadinyana** moleng wa 3 e re bolellang ka motho eo ba buang ka yena?

Kgetha karabo ho tse ngotsweng ka tlase:

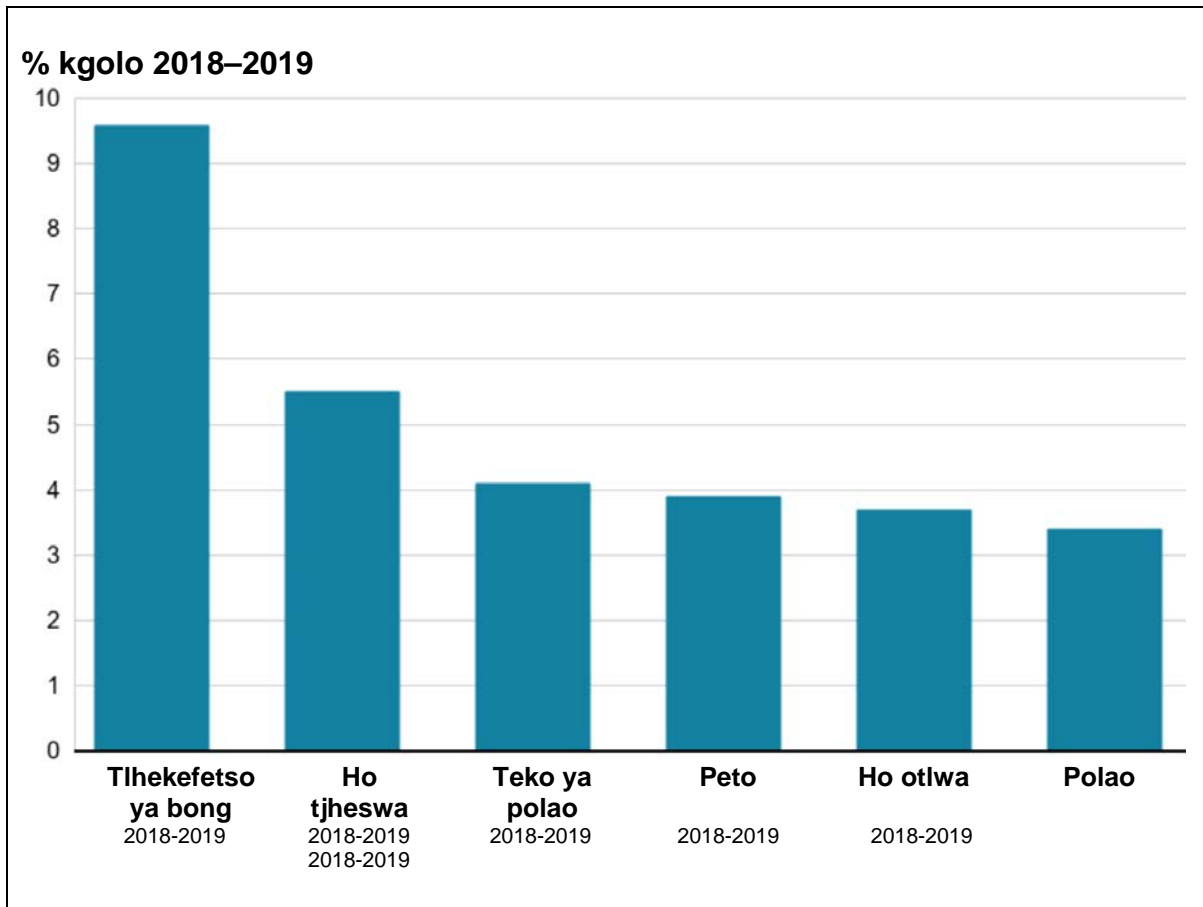
- A Mosadi e monyane.
 B Mosadi ya sa nyalwang.
 C Mosadi eo ba mo nyedisang.
 D Mosadi ya se nang bana.

(1)
[5]

POTSO YA 6

Bala o be o bohe kerafo e latelang o nto araba dipotso.

Kgolo e hodimo ya botlokotsebe

- 6.1 O nahana ke mabaka afe a 2 a etsang tlhekefetso ya bong e be maemong ao e leng ho ona kerafong? (2)
 - 6.2 Ke mefuta efe ya botlokotsebe kerafong e amang bomme haholo? (2)
 - 6.3 Mmuso wa Aforika Borwa o ka etsang ho fokotsa tlhekefetso ya basadi? (1)
 - 6.4 Ho ya ka wena, o bona ho na le seabo seo setjhaba se ka bang le sona ho fediseng tlhekefatso ya bomme? Tiisa karabo ya hao. (2)
- [7]**

30 matshwao

Matshwao kaofela: 100